

**Karel Poláček:
Bylo nás pět
(1946)**

Lukáš Foldyna

(Gymnázium Beskydy Mountain Academy, Frýdlant nad Ostravicí)

Lektoroval:

Mgr. Michal Kosák, Ph.D.,
Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha

Tato *Dílna České knihnice* vznikla v rámci projektu Rozvoj kapacit Ústavu pro českou literaturu AV ČR pro výzkum a popularizaci, CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_054/0014701, který je spolufinancován Evropskou unií.

Dílny České knihnice jsou rozšířením edice *Semináře České knihnice* a přinášejí sadu úloh včetně řešení vztahujících se k jednotlivým svazkům vydaným v ČK. Tvoří je středoškolské učitelky a učitelé pro své kolegyně a kolegy. Jejich cílem je sdílení dobré praxe.

Dílny České knihnice jsou lektorovány a redakčně zpracovány.

Vedle *Seminářů* a *Díln* jsou k některým svazkům ČK vydávány rovněž *Pracovní listy České knihnice*.

Výukové materiály ke svazku *Karel Poláček: Okresní město / Bylo nás pět* jsou volně ke stažení zde:

Verze publikace: XII/2021
Volně ke stažení na:
www.kniznice.cz/pro-skoly

Vydal
Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,
Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1,
www.ucl.cas.cz, v Praze roku 2021
jako 3. svazek edice *Dílna České knihnice*.

Redigovala Petra Hesová.

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2021

Edici *Dílna České knihnice* řídí Robert Kolár.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Text 1

První stránky potřebujeme – a potřebují je i spisovatelé. Od samého začátku působí román na čtenáře svou magií. A co je ještě zajímavější, i čtenáři uplatňují na knihu svá kouzla. Začátek románu je v různých podobách vyjednáváním o společenské smlouvě, vyzváním k tanci, seznamem pravidel hry a velice složitým procesem svádění. Já vím, já vím – svádění? Zní to trochu přehnaně, že?

Ale přesně tohle se v úvodu románu odehrává. Jsme vyzváni, abychom věnovali spoustu času a energie do podniku, u nějž nemáme skoro žádnou záruku toho, co z něj budeme mít. Právě tady přichází na řadu svádění. Chce nám naznačit, co bude v knize podstatné, a navnadit nás, abychom se nemohli dočkat, až se do toho pustíme. Ještě důležitější je, že příběh chce, abychom se s ním zapletli. Až budeme u konce, možná se budeme cítit svedeni, zbožňováni, potěšeni nebo využiti, ale každopádně zažijeme s románem románek, na jaký se nezapomíná. Začátek románu nás zve, abychom vstoupili a zapojili se do hry. První strana tedy není ani tak zárukou jako spíše dlužným úpisem. „Hej,“ volá na nás, „tohle je podařené zboží! Bude se ti líbit! Můžeš mi věřit! No tak, pojď do toho!“ A proto jsou úplně první řádky tak významné.

[...]

Začátek románu je první lekcí o tom, jak danou knihu číst. U každého nového románu se musíme naučit, jak ho číst, a proto musí on sám být řadou lekcí, jak právě k jeho četbě přistoupit.

Thomas C. Foster: Jak číst romány jako profesor, Brno, Host 2014, s. 41–42

Text 2

Do školy chodím každý den kolem jednopatrového domu, na kterém je štít s nápisem Martin Bejval. A pod tím jest tiskacím písmem napsáno Povožnictví a obchod uhlím. Ten nápis je modře a červeně vymalovaný a po obou stranách jsou zkřížená kladívka, což se mi velice líbí. Ale ještě více se mně líbí koňská hlava, co je přidělaná mezi dvěma okny v prvním patře. Když jsem byl malý, tak se mně ta hlava nic, ale docela nic nelíbila, jelikož jsem se jí bál. Ona má pořád otevřenou hubu a cení zuby. Ušklibá se tak, jako by na mě něco věděla, počkej, ty kluku nezdárná, já to na tebe řeknu. Chodil jsem na ni žalovat, že se v jednom kuse na mne šklebí a já jí přece nic nedělám. To ona pořád začíná, ať si to nechá! Maminka mne musila chlácholit a pravila, že ta hlava mně nic nemůže udělat, jelikož je dřevěná.

Ale to mně mohla říkat pořád a já jsem jí nechtěl věřit, jelikož jsem byl děsně hloupý. A když jsem šel kolem Bejvalů, tak jsem velice rychle utíkal. Já jsem si myslil, že koňská hlava povídá na mne šeptem všelijaké klepy. Někdy jsem poslouchal, jak šeptá: Pročs nejedl dneska polévku, takovou dobrou polévku? Já vím, žes trápil zrzavého kocoura Honzu, jelikož jsi mu přidělal na tlapky ořechové skořápky a on chodil po baráku a hlučně klapal a byl z toho velice mrzutý, jak k tomu přijde? Nevíš, že cítí bolest jako ty, nedělej mu trampoty. A kdo vydloubal služce Kristýně rozinky z vánočky, hé!

Já jsem pravil, že to není praua a nech si to a žalobníci přijdou do pekla a čerti budou do nich štouchat vidlemi, aby nežalovali. Ale ona se pořád šklebí a pořád něco šeptá tichým hlasem, však já popadnu klican a bácnu ji, aby se nešklebila.

Nýčko však už jsem velký, pročej jsem chytrý a vím, že koňská hlava se mně neposmívá, ona to dělá jen tak a já jsem se s ní skamarádil. Když jdu do školy, tak jí pravím „nazdar!“ a ona taky praví „nazdar!“ Na jaře se mne ptá, budou-li dneska kuličky nebo se bude hrát tyčkrle. Nebo se snad bude na hřišti prohánět meruna a tudíž mne napomíná, abych nezapomněl mičudu napumpovat. Já na to pravím „děkan, nezapomenu!“ V létě by chtěla vědět, co bude s koupáním. Jestli se jde dneska ke Kalhotám nebo ke Klobouku. Na podzim by chtěla jít s námi pouštět draka nebo dělat ohníčky a v zimě dělat sněhuláka nebo sáňkovat nebo na kluziště. Já vidím, že by s námi chtěla chodit, ale který hoch by chtěl chodit s dřevěnou koňskou hlavou, ať si zůstane, kde je.

Karel Poláček: Bylo nás pět, Praha–Brno, Host 2020, s. 267–268

Otázky a úkoly

- 1) Slova Thomase C. Fostera z jeho knihy *Jak číst romány jako profesor* by měla platit i o úvodních odstavcích knihy *Bylo nás pět*. Vypište alespoň pět informací, které se z Textu 1 dozvídáme. Pozor, mohou to být informace různého typu, tedy i o formálních aspektech knihy (např. jedná se o prózu).
- 2) Foster píše o „svádění“, o „vyzvání k tanci“. Co v úvodu knihy Poláček udělal pro to, abychom četli dál?

Text 3

Když přijeli do zámku, poručil král Jiříkovi, aby mu nalil do sklenice vína. „Ale tvá hlava za to,“ povídá, „jestliže nedoleješ anebo přeलेješ!“ – Jiřík vzal konvici s vínem a leje. Vtom přiletěli oknem dva ptáčkové; jeden druhého honil, a ten, co utíkal, měl tři zlaté vlasy v zobáčku. – „Dej mi je,“ povídá ten jeden, „však jsou moje!“ – „Nedám, moje jsou! já si je zdvihl!“ – „Ale já je viděl, jak upadly, když se zlatovlasá panna česala. Dej mi aspoň dva.“ – „Ani jednoho!“ – Tu ten druhý ptáček za ním a ty zlaté vlasy pochytil. Když se tak o ně letmo táhali, zůstal každému v zobáčku jeden, a třetí zlatý vlas upadl na zem, jen to zazvonilo. Vtom se Jiřík po něm ohlídl a přelil. – „Propadls mi život!“ vykřikl král. „Ale chci s tebou milostivě naložit, když té zlatovlasé panny dobudeš a přivedeš mi ji za manželku.“

*Karel Jaromír Erben: Zlatovláska,
in týž: Kytice / České pohádky, Brno, Host 2013, s. 130*

Text 4

Pan učitel mne chválí, že se chovám mravně a že mám dobrou hlavu, pročť mu nosím sešity domů. Písmo mám nejlepší z celé třídy, vnější úprava písemných prací velmi úhledná. Píšu krásněji než Koloreň František, co je první ve třídě, ale často schází, má škrofle a taky měl příušnice. Já si přinesl ze školy vši, měl jsem jich plnou hlavu. Nikdo neměl tolik vší, ani Zilvar, co ostává v chudobinci. Maminka pravila, že si musí zoufat, a česala mě. Naši říkají, že půjdu na študie, abych byl pánem a nemusil pakovat bedny jako tatínek. Náš Ladislav, ten nejstarší, taky měl jít na študie, ale nešlo mu měřictví a kouřil retka. Tak mu vzali študenta do domu, aby s ním opakoval, ale Láďa stejně nic neuměl, kradl v krámě bonbony a rozdával je doučatům, aby s ním chodily. Tak ho vyzdvihli ze študií a dali ho na kupectví do Mostu, aby se naučil německy. Zpočátku se mu to nelíbilo a psal, aby ho zase vzali domů, že už bude dělat dobrotu, a aby mu poslali učebnice, že se bude soukromě připravovat do vyšší třídy. Tatínek mu odpověděl, milý Ladislave, to by tak hrálo, měl jsem s tebou uznání dost, na mně peří neroste, teď je s učením utrum, a uslyším-li na tebe stížnost, vezmu hůl, až se vyučíš, dá-li Pánbůh, převezmeš po mně kvelb. Já jsem to psaní nesl na poštu, úředníci tam razítkovali, až to bouchalo, to se mně líbilo. Tak se náš Láďa spokojil, poslal domů prádlo, k němuž bylo přiloženo psaní, že se mu kondice zamlouvá, taktěž pan šéf je s ním spokojen, moji drazí, pošlete mně příležitostně něco na přilepšenou, všechny vás vroucně líbám, taky Mančinku, zda táž už umí chodit? Já jsem to psaní předčítal našemu kocourovi, co tomu říkáš, Honzo? Zda se ti taktěž zamlouvá kondice? Avšak kocour nic neřekl, jenom se šklebil, lízal si břicho a pak vyskočil oknem, aby se vydal na toulky.

Karel Poláček: Bylo nás pět, c. d., s. 269

Otázky a úkoly

- 1) Jaké typické znaky vyprávění můžeme najít v Textu 3?
- 2) Porovnejte z tohoto hlediska Text 3 a 4. V čem se liší způsob vyprávění obou autorů?
- 3) Proč Poláček vypráví právě takto? Souvisí to nějak s charakteristikou postavy vypravěče?

Metodická poznámka

Uvedené úkoly slouží pouze jako východiska pro konkrétní učitelovu práci v hodině, kterou je možno organizovat různým způsobem. Jako vhodné se jeví rozdělení studentů do dvojic či malých skupin. V rámci třífázového modelu učení navrhuji například v rámci Úkolu 1 použít Fosterův citát pro evokaci, samotný Poláčekův text ve fázi uvědomění a pro závěrečnou reflexi použít některou vhodnou metodu, která studentům pomůže připomenout si, proč je úvod literárního textu tak důležitý, například pětílístek nebo diamant.

Řešení

Vzhledem k velmi otevřené povaze úloh jsou uvedena řešení spíše nástínem toho, jak by mohl vypadat výsledek debaty v hodině.

Úkol 1

- 1) Jde o prozaický text, je vyprávěn v ich-formě, vypravěč je mužského rodu, pravděpodobně malý chlapec, chodí do školy, přitom vzpomíná na dobu „když jsem byl malý“, sám se tedy za malého nepovažuje (což je vlastně pro postavu klíčové!, hle, jak nám to Poláček naservíruje hned na začátku), děj se patrně odehrává v době, kdy ještě existovalo povoznictví jako aktuální povolání, tedy nebyly rozšířené automobily, jednopatrový dům by mohl evokovat maloměsto, jazyk zvláštně osciluje mezi knižními formulacemi (*jest napsáno*) a hanlivými slovy (*hubu*), v jazyce se dále objevují nářeční prvky (*nýčko, prauda, klican*), které odkazují k původu vypravěče a potvrzují autobiografickou inspiraci (východní Čechy), text nepřímou předesílá možnou kompozici vyprávění založenou na líčení aktivit v různých ročních obdobích, můžeme také předpokládat, že v příběhu dále budou hrát roli etická a morální dilemata, mluvící hlava ilustruje bohatou fantazii vypravěče.
- 2)
 - a) Vstup *in medias res* vyvolává otázky, kdo je vypravěč a jaký význam mají motivy, které v úvodu uvádí.
 - b) Navozená nejednoznačnost vypravěče (Je to tedy malý chlapec, nebo není? Proč je jazyk tak stylově roztržštěný?) vytváří napětí, které nutí čtenáře číst dál.
 - c) Funkci „svádění“ čtenáře může nést i humor, který je přítomen například v diskuzi vypravěče s koňskou hlavou.

Úkol 2

- 1) Úryvek ze známé Erbenovy pohádky je příkladem vyprávění, které je logické, jasně strukturované a přehledné. U Erbena je jednoznačně odlišeno pásmo vypravěče a řeči postav, příběh je vyprávěn chronologicky. Logiku má i nadvětná struktura textu, která je udržována příslušnými deiktickými jazykovými prostředky (*když, vtom, ten* atd.). Situace v úryvku má také výraznou pointu, popisovaná scéna má klíčové postavení v ději celé pohádky.
- 2) Poláček naproti tomu vytváří zdánlivý chaos, který obsahuje logické nesmysly („Můj nejmilejší přítel se nazývá Bejval Antonín, protože jsme s Tondou jedna ruka“, Poláček 2020: 271). Vypravěč se nechá strhnout asociacemi k různým odbočkám a i na této úrovni odpovídá jeho charakter dětské postavě – mnohdy to

(zdánlivě) není tzv. vypravování, ale tzv. popis děje. Deixe je narušena, například mezi po sobě následujícími větami – „Maminka pravila, že si musí zoufat, a česala mě.“ a „Naši říkají, že půjdu na študie, abych byl pánem a nemusil pakovat bedny jako tatínek.“ – je jen velmi volná věcná souvislost, která ale není potvrzena žádným z formálních prostředků textového navazování. Hranice mezi pásmem vypravěče a výpovědí postav není zcela zřejmá, mnohdy chybí její grafické značení (uvozovky). To, jak se v úryvku skáče z tématu do tématu, také zabráňuje tomu, abychom hovořili o jednoznačném vypointování úryvku. Přesto však úryvek v kontextu celé knihy přináší důležité informace (zejména o osudech bratra Ladislava), příběh je ale mozaikovitě roztržštěn a Poláčekovým cílem zjevně není vytvářet „napětí“, jako to dělá například Erben.

- 3) I na úrovni vypravěče se projevuje dětská perspektiva. Jde také o zdroj humoru, zkušenější čtenář „ví“, jak by mělo správné vyprávění vypadat, a tak se baví tím, jak Bajza by sice rád vyprávěl jako dospělý, ale nezvládne zkotit svou „asociační energii“.

**Karel Poláček:
Bylo nás pět
(1946)**

Erik Gilk

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.
Praha 2021

Semináře České knihnice přináší komentáře k jednotlivým svazkům vydaným v ČK. Jsou určeny studentům vysokoškolských a středoškolských literárních seminářů, resp. jejich vyučujícím. Komentáře, jejichž rozsah je mezi 10 a 20 stranami, jsou založeny na rozboru konkrétních textů pocházejících obvykle z uceleného souboru (tj. jedné sbírky, jednoho dramatu apod.). Struktura *Seminářů* kopíruje strukturu ústní maturitní zkoušky z češtiny (literárněhistorický kontext díla, literární žánr, kompozice, témata, čas a prostor, vypravěč / básnický subjekt, jazyk, styl a básnické prostředky).

Semináře navazují na publikace *Rozumět literatuře*, *Česká literatura 1945–1970*, *Český Parnas* nebo *Slovník básnických knih* vzešlé z Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Chtějí poskytnout výchozí materiál k dalšímu zpracování (konkrétní vyučovací hodina, seminární práce apod.).

Semináře jsou posuzovány dvěma lektory (teoretikem a praktikem) a redakčně zpracovány.